

1. Är uppslagsböcker hopplöst ute i Interneteran?

Uppslagsboken som fenomen daterar sig tillbaka till medeltiden med bland annat den svenske författarens Peder Månsson verk om jordbruk och annat från tidigt 1500-tal.

Francis Bacon anges ibland som den som ”uppfann” den moderna encyklopedin och hans *Novum organon scientiarum* från 1620 anses vara ett praktexempel på modern uppläggning.

Mest känd och ofta anförd som en av de första riktigt stora encyklopedierna är annars den franska *Encyclopedie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, sammanställd av främst Diderot och d’Alembert på 1750-talet. ”Diderots encyklopedi” hör man ofta talas om.

Men Diderot var varken först eller störst. De första uppslagsböckerna utgavs i Kina för litet drygt 1000 år sedan och ungefär samtidigt med Diderot utkom i Kina *Tu shu tsi cheng*, vilken med sin omfattning – som var ungefär så stor som *Encyclopedia Britannica* är idag – slog Diderot redan från början.

På 1200-talet, 200 år innan boktryckarkonsten uppfanns i Europa, utkom *Speculum Maius*, sammanställd av Vincentius av Beauvais, i 82 (handskrivna) band!

Samtidigt som idag Wikipedian på nätet används alltmera utges det fortfarande uppslagsböcker i traditionellt pappersformat. Se bara på Nationalencyklopedin från skiftet 1980-1990.

Är då uppslagsboken en hopplöst omodern form i dagens Internetsamhälle?

Vi vill påstå att så inte är fallet. Uppslagsboken har fortfarande en roll och en funktion både för dagligt bruk och som historisk referens. Inte minst inom skolan kan uppslagsböcker från olika tider och med olika förtecken ge nya infallsvinklar och intressanta möjligheter att illustrera hur både attityder och kunskaper har förändrats under tidens lopp.

Avsikten med den här lilla utställningen är att illustrera hur uppslagsböcker kan användas och hur roligt man kan ha med uppslagsböcker.

Vad som finns här i rummet är dels uppslagsböcker som vi har tagit med oss hemifrån, dels några från Lessebo bibliotek och dels någon som vi har lånat privat.

Vi har försökt välja ut några olika exempel och illustrera hur man kan följa en utveckling genom att slå upp samma ord från olika tider, vi har valt ut några skojiga artiklar från olika verk och vi har kommenterat ett och annat.

Det här är inte en seriös utställning över uppslagsböckernas historia. Det är inte ens ett försök att på ett vetenskapligt sätt dokumentera hur något begrepp har utvecklats eller att jämföra kvaliteten mellan olika verk eller mellan uppslagsböckerna och Wikipedian. Det är en lek med uppslagsböckerna som medium och det är en personlig kommentar från oss om vikten av att vara källkritisk och att inte oreserverat tro på varken Nationalencyklopedin eller på den information man hittar på nätet. Speciellt skall man vara medveten om att vem som helst kan skriva in vad som helst i Wikipedian eller var som helst på nätet. Vilken okunnig eller fördomsfull människa som helst kan skriva in nya texter – eller ändra gamla texter – i Wikipedian. Det kan man inte i en tryckt bok. Så vissa fördelar har faktiskt uppslagsboken!

Det som står i uppslagsboken – det står där – och det går att kontrollera i efterhand. Att läsa på nätet eller i Wikipedian är däremot som att läsa text skriven i sand.

Vad är vad?

Uppslagsbok, lexikon, encyklopedi, ordbok?

Låt oss titta i Nationalencyklopedin för att se om vi kan skilja dem åt:

Uppslagsbok, *uppslagsverk*, alfabetiskt eller systematiskt uppställd framställning av vetande i bokform. Se ► encyklopedi.

Encyklopedi, [ɛn- eller aŋ-] (fr. *encyclopédie*, av senlat. *encyclopaedia*, efter grek. *enkyklios paideia* [-de¹a] 'allmänbildning'), bokverk som har ambitionen att sammanfatta allt vetande, antingen i allmänhet eller inom ett visst område. Uppställningen kan vara systematisk eller alfabetisk, men det senare är numera vanligast. I Sverige kallas encyklopedier ofta *uppslagsböcker* eller *uppslagsverk*, till skillnad från ordböcker och språklexikon. ... I dagligt tal associerar man i regel encyklopedi till stora bokverk i många volymer ... men det förekommer även encyklopedier över specialiserade områden i en eller några få volymer ...

...

Sverige

... Det första mer allmänna uppslagsverket kallades *Conversations-lexikon* och bestod av 4 band, utgivet 1821-26 ... av P.G. Berg utgivna *Svenskt Konversationslexikon* (4 band 1845-52), som ovanligt nog innehöll enbart svenskt material. ...

Vi visar här bland annat de första tre volymerna av Bergs *Svenskt Konversationslexikon* – vi äger tyvärr inte den fjärde, supplementvolymen. Men läs förordet i den första så får ni se vad som skiljer den från föregångaren.

Lexikon (grek. *lexiko* 'n (*bibli*'on) 'ordbok'), ordnad förteckning över en väsentlig del av ett språks ord med uppgifter av någon av de typer som anges i det följande. I första hand avses en tvåspråkig ordbok, t.ex. "Fransk-svenskt lexikon" ... I andra hand kan man med lexikon mena en enspråkig ordbok med uppgifter om stavning, uttal ... Det finns också en rad mer speciella typer. Deras karaktär anges i allmänhet genom en förled. Hit hör bl.a. synonymlexikon, frekvenslexikon, ... Ibland är det fråga om en ordbok på ett fackområde, exempelvis ett ekonomiskt lexikon. Härutöver kan det gälla ett uppslagsverk, allmänt som "Bra Böckers Lexikon" eller begränsat till ett fackområde, t.ex. musiklexikon ... En lexikalisk databas kan i vissa fall vara skapad direkt i ett elektroniskt medium och först i andra hand publicerad i tryck. ...

Slutsatsen blir att orden **Uppslagsbok** eller **Uppslagsverk** duger för alla olika sorter.

- Det urval vi har gjort för den här utställningen är för det första att vi har valt bara sådana uppslagsverk som är i flera band.
- För det andra har vi i första hand valt sådana som är av en allmän karaktär, exempelvis *Lindblads Lexikon* i tre band men däremot inte *Svensk Teknisk Uppslagsbok* i tre band. Enstaka – skojiga – exempel har vi dock tagit ur specialuppslagsböcker.
- För det tredje har vi av praktiska skäl begränsat oss till huvudsakligen sådana som vi själva har hemma. Sådana som vi har hemma – men som också finns här på biblioteket – har vi däremot inte brytt oss om att släpa hit, utan i de fallen är det bibliotekets exemplar som återfinns härinne och inte våra privata böcker.

Mycket nöje.

Kerstin Fröberg

Björn Zethräus